

Waddinxveen

Ondergang van een veendorp

JOHAN TETERS

Het Groene Hart behoort tot de meest bekende en geliefde landschappen van het land. Heel wat minder populair zijn de dorpskernen in met name het midden en westen van dit gebied. Kernen als Boskoop, Bleiswijk, Zevenhuizen en Moerkapelle gelden als lelijk en saai. Cultuurhistorisch worden deze dorpen vaak met dezelfde woorden afgedaan en ontbreken daarom op menige cultuurhistorische waardenkaart. Ten onrechte overigens. Weliswaar hebben deze dorpskernen geen hoge verblijfswaarde en kunnen ze niet bogen op hoge monumentale waarden, cultuurhistorisch saai of onbelangrijk

zijn ze allerminst. Als voorbeeld de ruimtelijke geschiedenis van het oude veendorp Waddinxveen. Eens een bloeiend centrumdorp, nu een vervallen en vooral vergeten achterafstraatje tussen de nieuwbouw van het huidige Waddinxveen.

In den beginne was er veen. Grote delen van het grensgebied tussen Holland en Utrecht werden gedomineerd door metersdikke lagen afgestorven plantenresten. Tussen 1000 en 1350 worden deze gebieden in etappes ontgonnen.

Eerst richt men zich op meer vruchtbare en be-

ter bereikbare gebieden. Na 1200 komen de meer marginale gronden aan bod, zoals de landen rond het veenstroompje de Gouwe. Ten westen hiervan ligt een groot en bijna onbewoond hoogveen: het Waddinxveen.¹ In 1233 en 1244 verkoopt de graaf van Holland omvangrijke gebieden in het Waddinxveen voor een klei-

S Gezicht op de boomloze vlakte van de 18e-eeuwse Achterofsepolder. Een voor Waddinxveen zeer karakteristiek landschap (foto: auteur).

Bevolkingsontwikkeling Waddinxveen 1450-1850

Jaar	Aantal inwoners Waddinxveen*
1477	320 - 400
1494	230 - 280
1514	320 - 400
1632	1700 - 2130
1732	1610 - 2020
1795-1798	1645
1836	1693

* *Waddinxveen ten westen van de Gouwe. Het gebied Bloemendaal is niet meegerekend*

ne vergoeding aan een aantal kolonisten uit de omgeving van Leiden. Het gebied wordt in regelmatige stroken verkaveld en ontwaterd en zo voor de akkerbouw geschikt gemaakt. Tussen 1233 en 1300 wordt in fasen het Waddinxveen en de wijde omtrek ontgonnen.

Ruggengraat van de ontginning is een as (Noordeinde, Zuideinde) op anderhalve kilometer van de Gouwe. De kolonisten vestigen hier hun hoeves. Een lang boerderijenlint ontstaat. Op de plaats waar enkele wegen elkaar kruisen (nu: Dorpstraat), verdicht het lint zich na verloop van tijd. Deze plek is waarschijnlijk ook wat hoger gelegen, vanwege een kleine zandbult in de ondergrond. Een dorpje ontstaat en dit wordt naar het nu langzaam verdwijnende veen genoemd. Vlak bij de kruising wordt een kerk gebouwd, gewijd aan de heilige Petrus. Een precieze datum hiervan is onbekend, een tijdstip rond 1300 is echter aannemelijk. De eerste vermelding van een parochie van Waddinxveen dateert overigens uit 1365. Is er kerkelijk en landschappelijk min of meer sprake van een afgebakend geheel, politiek gezien vallen dorp en platteland onder diverse kleine bestuurlijke eenheden.

De akkerbouw rendeert goed. Jammer genoeg put deze de grond uit, bovendien oxideert de bovenste drooggelegde veenlaag langzaam weg. Daarmee wordt de grond weer te nat en akkerbouw onmogelijk. Enige malen wordt getracht door betere ontwatering en aanleg en ophoging van dijken de situatie te verbeteren. De re-

sultaten zijn echter tijdelijk. Een geleidelijke omschakeling naar veeteelt begint. In de eerste decennia van de 15e eeuw wordt deze ontwikkeling blijkbaar afgesloten. Indicatie daarvoor is dat de grafelijke korentienden in Waddinxveen dan niets meer opleveren. De oriëntatie op veeteelt leidt er ook toe dat een groei van de bevolking voorlopig is uitgesloten. Veeteelt is namelijk extensiever dan akkerbouw. Het areaal van gronden moet vergroot worden om voor een boer een bestaansminimum op te bouwen. Die gronden ontbreken echter, omdat het gehele gebied rond Waddinxveen grotendeels ontgonnen is.

TURFWINNING

Belangrijk en op den duur destructiever is dat het veen een belangrijke andere waarde heeft. In het bosarme Holland is turf een aantrekkelijke brandstof voor de groeiende steden. Het bosveen in Waddinxveen levert bovendien turf van goede kwaliteit. Turfwinning begint dan ook vroeg. In 1314 wordt het veengebied Coenecoop ten zuiden van de initiële Waddinxveense ontginning gedeeltelijk voor landbouw geschikt gemaakt, maar gelijktijdig wordt ook een deel voor de turfwinning bestemd. Al snel blijkt de turfwinning zo winstgevend dat de landbouwplannen voor Coenecoop grotendeels worden opgegeven.

In 1390 is het 120 hectare grote gebied afgegraven. Voor de zogenaamde Wilde Venen ten westen van Waddinxveen neemt men niet eens de moeite meer om het voor landbouw in te richten en begint men meteen met afgraven. Dan volgen de gebieden van de eerste ontginningen. De turfwinning wordt overigens grootschalig aangepakt, waarbij polders als turfwinningengebieden worden aangewezen. Ambachtsheer, Waddinxveners en rijke poorters uit Gouda en Leiden ontginnen met vereende krachten het gebied. Voor het turftransport wordt ondermeer rond 1460 een overtoom gecreëerd aan de Gouwe op anderhalve kilometer van het dorp. Een snel vervoer naar Gouda is hiermee gegarandeerd. Wanneer rond dat tijdstip het boven de waterspiegel ge-

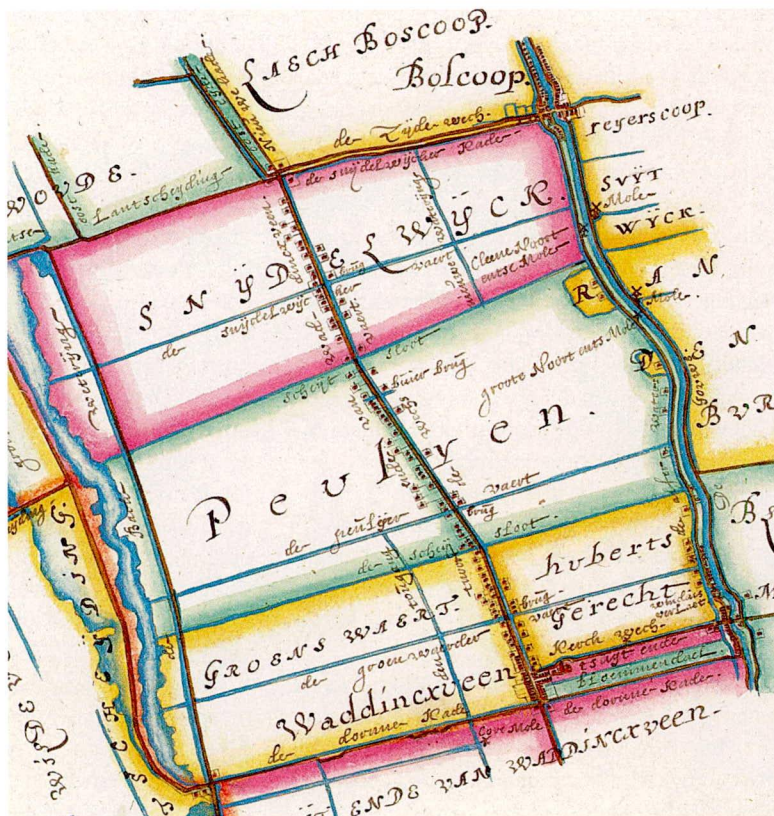

S Kaart van Gouda en omgeving, omstreeks 1575. Links midden het kerkdorp Waddinxveen. Ter rechterzijde daarvan de brug over de Gouwe. De kaart geeft geen bebouwing bij de brug aan (bron: Streekarchief Midden-Holland).

legen turf steeds zeldzamer wordt, verschijnen her en der diverse molentjes, die het waterpeil kunstmatig laag houden. De winning is echter roofbouw. Al in de 15e eeuw verplichten landheer en waterschappen herhaaldelijk de verveeners tot het in ieder geval gedeeltelijk weer vruchtbaar maken van de verveende gronden; in Waddinxveen is van een dergelijke nazorg geen sprake. Eerder het tegendeel, uit de boeteregisters van de waterschappen blijkt dat de Waddinxveeners voor het profijt tot het uiterste gaan, waarbij de veiligheid van het dorp in het geding komt. Veel voorkomende overtredingen zijn het maken van openingen in de dijken ten behoeve van snel transport van turf of het (ondermijnende) weggraven van de veengronden vlak voor waterstaatkundige werken. Financieel gaat het het dorp echter voor de wind. In tegenstelling tot andere dorpen in de omgeving blijven de Waddinxveeners namelijk eigenaar van hun gronden en vloeien de inkomsten niet weg naar de al eerder genoemde rijke poorters uit Leiden en Gouda.

Aan alle financiële pret komt rond 1500 een einde als het makkelijk winbare veen opraaft en het land geteisterd wordt door politieke onlusten. In 1494 vindt in het Graafschap Holland een belastingtechnisch onderzoek plaats, de zogenaamde 'Enqueste'. Waddinxveen blijkt zich grotendeels te richten op de turf. Inkomsten worden verkregen *mit turff te delven, mit spitten, delven ende arbeyden om dachuyre, ende met een weynich koeyen*. Echter het rijke Waddinxveen is aan de bedelstaf gebracht, omdat *alle heure veenlanden (...) verdolven ende te nyete gedaen zijn*.² In het dorp en het omliggende platteland staan dan 46 haardsteden. Een derde van de bewoners is blijkens het onderzoek al naar elders vertrokken. De achterblijvers hebben in hun wanhoop en armoede zelfs hun levende have moeten verkopen. In 1514 wordt wederom een onderzoek gehouden. De resultaten schetsen een bescheiden en armelijk dorp in een geruïneerd landschap. Enige tientallen huizen staan rondom een kerk en een 'regthuys' annex herberg. Een dorp als

Situatie rond 1615. Midden onderaan het veendorp, rechts onder bij de Gouwe Waddinxveen-brug, dat inmiddels tot een bescheiden dorp is gegroeid. De lange weg naar het noorden is het Noordeinde. Aan deze weg zijn de vele tientallen huizen van de verveners te zien. De oude middeleeuwse Copeontginning is nog grotendeels intact (Floris Balthasars, 1615. Bron: Hoogheemraadschap Rijnland).

zo vele, met echter een duistere toekomst. De helft van de gronden blijkt 'verdolven' en daarmee economisch nutteloos. Kennelijk loopt de turfwinning ten einde, want de bewoners leggen zich weer meer toe op veeteelt en wat akkerbouw en tuinbouw, voor zover de natte omstandigheden dat toelaten. Het treurspel Waddinxveen had dan (al) als een nachtkaars uit kunnen gaan, maar krijgt onverwacht een spetterende verlenging. Reden is de verbreiding van het slagturven na 1530.

De traditionele turfwinning geschiedt door het afgraven van de veenlagen boven de waterspiegel. Het slagturven maakt het delven van het veen onder de waterspiegel mogelijk. Dat wordt mogelijk gemaakt door de introductie van de zogenaamde baggerbeugel: een soort schepnet met een meterslange stok. Deze methode is weliswaar duurder dan de traditionele wijze, maar de vraag naar turf is fors gestegen

door de groei van de Hollandse steden. Belangrijk voordeel is dat de al eerder 'verdolven' landerijen voor het slagturven economisch niet onbruikbaar zijn. Hier is namelijk alleen het boven de waterspiegel gelegen turf verwijderd. De metersdikke lagen onder de waterspiegel zijn echter onaangetaast. De turfwinning kan weer met een schone lei beginnen.

Een 'peat rush' ontstaat, waar dorp en platteland vrijwel volledig transformeren tot een groot turfwinningengebied. De agrarische ontginningsassen Noordeinde en Zuideinde worden naar verloop van tijd bebouwd met honderden woningen van 'veenluyden'. Een kilometers lang productielint ontstaat dat zich uitstrekt van Boskoop tot de stadsgrenzen van Gouda. In het midden bevindt zich de oude dorpskern die zich (opvallend genoeg) op het oog nauwelijks verder verdicht of uitbreidt. Bij de Gouwe verrijst bovendien een satellietdorp

van bescheiden omvang (Waddinxveen-brug) bij de al eerder genoemde overtoom. Hier wordt de Waddinxveense turf verhandeld en verscheept. Ook verrijzen er een aantal scheepwerfjes, die zich onder andere specialiseren in de bouw van turfschuiten. In 1550 blijkt de overtoom te klein en wordt vervangen door een sluis. Deze wordt een belangrijk knooppunt voor de regionale turfscheepvaart. Er zijn aanwijzingen dat een gedeelte van de 'bruggers' belastingsvluchtelingen zijn. Deze ontduikers vestigen zich aan de rechterkant van de Gouwe, terwijl het gros van de inwoners aan de linkerkant van de Gouwe woonachtig is. De rechteroever van de Gouwe valt namelijk onder de jurisdictie van Gouda. Het Goudse burgerschap biedt namelijk dan voor de turfwinning aanzienlijke voordelen. Zo zijn Goudse burgers op grond van een grafelijk privilege uit 1405 bij het afgraven van de gebieden vrijgesteld van het zogenaamde 'lastgeld' (turfbelasting).

In 1632 blijken dorp en platteland 420 huizen te tellen. Vergeleken met de situatie in 1514, toen er 79 haardsteden werden geteld, een groei van meer dan 500%. Vermoedelijk is hier eerder sprake van groei door eigen aanwas dan door immigratie. Met een totaal aantal inwoners schommelend rond de 2000 inwoners is er voor toenmalige begrippen geen sprake meer van een boerengehucht, maar van een bescheiden stad ('vlek'). Het imago dat aan veendorpen kleeft is dat van grote armoede. Of dit beeld voor Waddinxveen ook opgaat, is onzeker. Enige archeologische noodopgravingen in de Dorpsstraat getuigen van de nodige welvaart in de 16e eeuw. Ook blijkt de dorpskerk rond 1540 fors te worden vergroot: eerder een indicatie van voorspoed, dan van financiële nood.

TEGENSPOED

In 1632 is het dorp echter al over zijn hoogtepunt heen. Alle welvaart komt namelijk met een prijs. Het slagturven heeft een vernietigend effect op het landschap. Door het diepe graven ontstaan veenplassen van wel 5 meter diep. Stormen en stromingen in combinatie met roekeloos vervenen zorgen ervoor dat deze

veenplassen zich transformeren tot enkele grote meren. Gewaarschuwd zijn de Waddinxveeners tot in den treure. In de periode van 1530 tot diep in de 18e eeuw proberen waterschappen, de plaatselijke ambachtsheren en de staat het slagturven te reglementeren en zelfs uit te bannen. In het Groene Hart en zeker in Waddinxveen haalt dit echter niets uit. Waarschijnlijk is de handel te lucratief. Ook geldt het bekende 'commoners dilemma': wie niet slagturft, loopt het risico dat zijn akkertje alsnog door de activiteiten van zijn buurman verdwijnt. Daarnaast staan de sterren voor Waddinxveen in dezen wel erg ongunstig. In de 16e eeuw ontwikkelt het zeer naburige Gouda zich tot de turfhandelsstad van de Noordelijke Nederlanden. Belangrijk daarbij is dat de stad in de directe omgeving het vervenen niet of nauwelijks toelaat en bovendien dat verbod ook handhaaft. De aandacht richt zich dan op de net buiten de stad gelegen gebieden, zoals Waddinxveen, waar veel minder strikt met de regels wordt omgegaan.

Als eerste loopt de turfwinning ten zuiden van het dorp ten einde. Veeg teken is dat het eertijds lucratieve en prestigieuze ambacht van Zuid-Waddinxveen in 1615 aan de Grafelijke Domeinen van Holland (terug)valt. Reden: geen enkele heer in spe voelt zich geroepen om heer te zijn van een grote waterplas met alleen uitgaven en nauwelijks inkomen. De bebouwing aan het Zuideinde wordt geleidelijk verlaten en de dijk verdwijnt naar verloop van tijd onder water. Na het zuiden gaan de gebieden ten noorden van Waddinxveen ten onder. Het Noordeinde is aan het eind van de 17e eeuw verworden tot een schamele, vrijwel onbebouwde waterkering. Met het schaarser worden van de turf verloopt ook de winning steeds ingrijpender. De beschermde gebieden voor de kades worden vergraven en dan uiteindelijk de kade zelf. Tot slot worden zelfs de huiskavels verturfd. Aan het einde van de 17e eeuw is het dorp niet meer dan wat woningen op een veenterp, omringd door grote veenplassen. Slechts enkele wankele dijkes verbinden het dorp met de buitenwereld. Op de grote veenplassen heeft

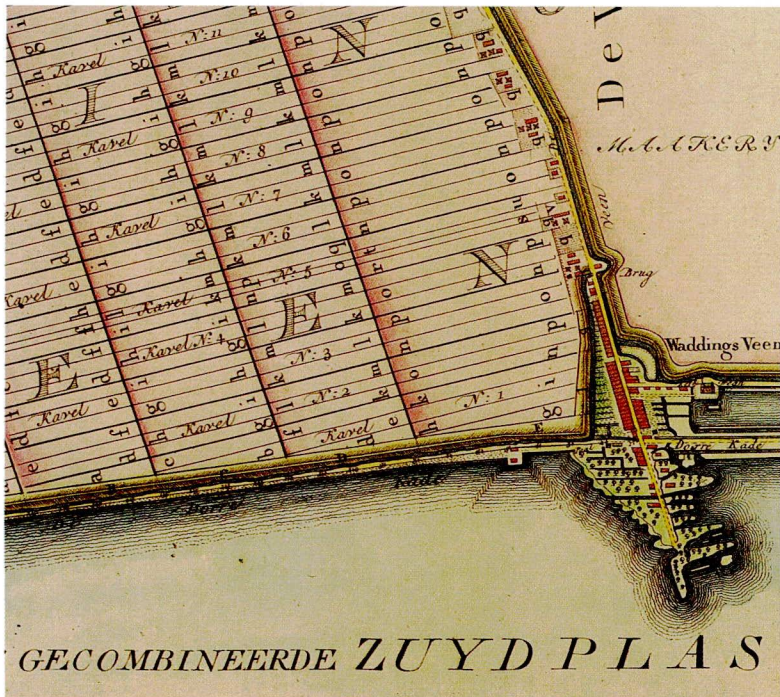
Het veendorp anno 1759 omgeven door veenplassen. De weg Noordeinde (ten noorden van het dorp) is verworden tot een waterscheiding. Goed is het grillige verloop van de grens tussen land en water te zien. Deze is ontstaan door afgraving en afkalving (K. Vis, 1759. Bron: Hoogheemraadschap Rijnland).

de wind vrij spel: het resterende land kalft snel af. In 1691 spoelt door dijkbreuk de nog resterende bebouwing in Noord-Waddinxveen weg. Op het nippertje kan worden voorkomen dat ook het zuiden wordt overstroomd. Ingrijpende en dure maatregelen zijn nodig om de algehele ondergang van dorp en omgeving te voorkomen.

Het danig verarmde Waddinxveen kan echter

zelfs het onderhoud van de paar beschermende kades niet meer betalen. In diverse brieven aan de Hoogheemraadschappen van Rijnland en Schieland wordt om belastingvermindering gevraagd. In een request aan de staten van Holland en West-Friesland van 17 maart 1720 van het Ambacht van Noord-Waddinxveen met het verzoek tot kwijtschelding van achterstallige belasting wordt de toestand van het dorp

Waddinxveen rond 1767. Ten noordwesten is inmiddels de Achterofse polder aangelegd. Ten zuiden van het dorp is het laatste restant te zien van de weg Zuideinde (Kl. Vis, F. Koning, 1767. Bron: Hoogheemraadschap Rijnland).

Waddinxveen omstreeks 1913. In het midden het oude veendorp nu omringd door 18e- en 19e-eeuwse polders. Ten oosten daarvan de groeiende nederzetting bij de brug over de Gouwe. Dit dorp breidt zich vooral uit langs de linkerover van de Gouwe (bron: Streekarchief Midden-Holland).

nog eens uit de doeken gedaan. Het ambacht bestaat uit *onvermogende Veenluyden, waar van niets te haalen is (...)* Het ambacht is door slagturven en stormwinden *tegenwoordig genoegzaam geheel tot water geraakt, en tot een excessive groote plas, ja absolute Meer, gebragt.*³ Overigens, het verzoek komt in een wat ander daglicht te staan, als men weet dat in de nog resterende gebieden het slagturven onverminderd door gaat.

Met het verlopen van de turfwinning vervalt ook de economische bestaansreden voor het dorp. Landbouw is al lange tijd onmogelijk, terwijl een nieuwe bron van inkomen, de visserij, nauwelijks zoden aan de dijk zet. Veenlui 'abandonneren' hun akkertjes. Zij ontlopen daarmee belasting en laten de restanten van hun bezit aan de gretige waterwolf. Een aanzienlijk deel van de dorpingen zoekt dan ook het economische heil elders. Sommigen vestigen zich in Gouda, maar de meesten gaan naar Waddinxveen-brug. Een proces dat blijkens bronnen al vóór 1740 moet zijn afgerond. Een langgerekt en dun lint langs de westelijke Gouwekade ontstaat: uitbreiding landinwaarts is bijna niet mogelijk vanwege de veenplassen. Aangezien landbouwgronden ontbreken moet het dorp zich wel richten op handel en industrie, in dit geval de houtbewerking (het vervaardigen van klompen, meubels en speel-

goed) en papierfabricage. De overstap van veen naar industrie is overigens minder groot dan men zou denken. In de wintermaanden lag het turven stil en verdiende menig vener een zakcentje met het vervaardigen van (houten) ambachtelijke producten. Diverse fabriekjes en molens verrijzen langs de Gouwe. De banden met Gouda zijn nauw, zodat er gesproken kan worden van een Goudse Zaanstreek. Het machtsevenwicht is dan definitief verplaatst naar Waddinxveen-brug.

INPOLDERING EN LANDBOUW

Het oude veendorp is rond die tijd (1750-1800) teruggevallen tot kerkbuurt: het bestuurlijke en kerkelijke centrum van de gemeente. Kerk, stadhuis en dorpsschool zijn namelijk te kostbaar om af te breken en te verplaatsen naar de nederzetting bij de Gouwe. Het economische belang is gering bij het gebrek aan economische bedrijvigheid. Door het wegtrekken van de werklui, handelaren en paupers naar de Gouwe, ontstaat paradoxaal genoeg een elite buurtje. Heel geleidelijk echter dient zich een nieuwe economische drager aan, de landbouw. Tussen 1759 en 1765 wordt namelijk een gedeelte van de noordelijke veenplas (Achterofse polder) ingepolderd. Daarna volgen met grote tussenpozen de overige plassen, een proces dat rond 1870 is afgerond. Aan het Noordeinde

De Dorpstraat in het oude dorp rond 1910. Deze vroegere hoofdstraat is dan gedeeltelijk teruggevallen naar de status van een secundaire weg, geflankeerd door lage en vrij armelijke bebouwing. (Bron: Streekarchief Midten-Holland)

Waddinxveen-brug rond 1900: een langgerekt lint van industriële bebouwing langs de Gouwe.

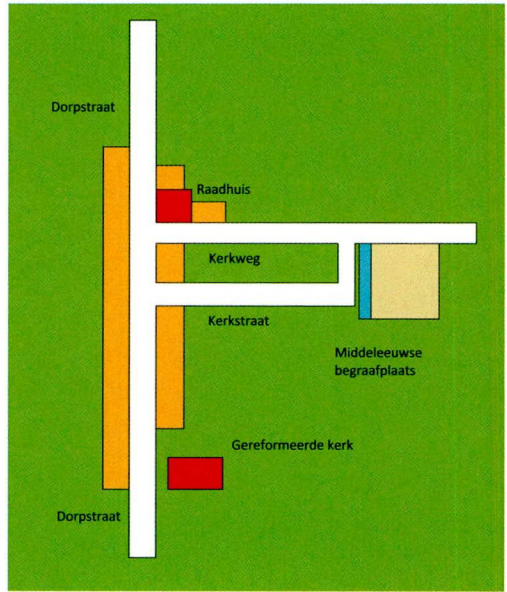
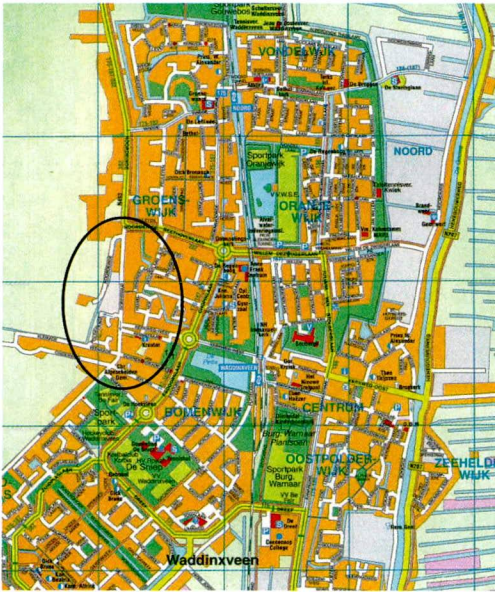
verrijzen rond 1760, na een afwezigheid van pakweg tweehonderd jaar, weer grote herenboerderijen. Vooral de inpoldering van de Zuidplas in 1839 leidt tot een (bescheiden) bloei. De bebouwing aan de Dorpstraat verlengt en verdicht zich weer. Bedrijfjes en winkeltjes worden aangetrokken door de groeiende welstand in de polders. Tevens verrijzen een aantal (kleine) herenhuizen van plaatselijke notabelen. Foto's uit het eind van 19e eeuw laten een klein, maar welvarend centrum zien, dat voornamelijk bestaat uit lage dijkhuizen. Het groeiende Waddinxveen-brug echter zet haar expansie voort. Langzaam verdwijnt de centrumfunctie uit het veendorp. Dorpskerk en gemeentehuis worden in de loop van de 19e eeuw alsnog naar de Gouwe verplaatst. In 1917 vertrekt ook de eeuwenoude dorpsheerberg. Een gehucht blijft over dat drijft op de landbouw, buiten de verkeersstromen langs de Gouwe. Door de stormachtige groei van industrie en handel van Waddinxveen-brug verliest de landbouw vooral na 1850 echter steeds meer aan betekenis. Wie werk en woning zoekt, loopt aan het perifeer gelegen veendorp voorbij. Ruimtelijke ontwikkelingen vinden er nauwelijks plaats. Vooral na de Tweede Wereld-

oorlog marginaliseert en vervalt het in toenemende mate: afbraak volgt. Het (herkenbare) dorp verschrompelt tot een stil winkelstraatje (Dorpstraat), bij de autochtone Waddinxveners bekend als 'het oude dorp'.

HET OUDE VEENDORP NU

Het vinden van 'het oude dorp' is een klus op zich. Het ligt verscholen tussen de nieuwbouwwijken, slechts met wat schaamgroen afgescheiden van de flats en na-oorlogse eengezinswoningen in een uithoek van de gemeente. Bovendien ontbreken goede openbaar vervoer-verbindingen en doorgaande wegen. Het dorp zelf is verkleind tot een ongeveer 150 meter lang lint aan de Dorpstraat en gedeeltelijk vernietigd door recente villabouw voor de gegoeide klasse. Gatens tussen de oude bebouwing zijn opgevuld met constructies van bedenkelijke kwaliteit. De algehele indruk is die van een vriendelijk, maar ietwat verpauperd winkelstraatje. Wat echter prominent ontbreekt, is de geest van het dorpse leven: de bedrijvigheid en de levendigheid.

In het dorp zelf zijn nog diverse elementen uit vroegere tijden te bezichtigen. Allereerst bevindt de bebouwing zich op een oude veenbult

De resten van het veendorp bevinden zich binnen het omkaderde gebied. Al meer dan 200 jaar is het centrum van Waddinxveen echter gevestigd langs de Gouwe, op iets meer dan een kilometer ten oosten van het veendorp.

Een schematische weergave van de nog bestaande historische bebouwing van het oude veendorp anno 2012.

met allerhande antropogene ophogingslagen. Deze steekt ettelijke meters uit boven het polderland. Daardoor is het niet moeilijk zich het dorp voor te stellen als een eiland in het water. Tevens herinneren het oude middeleeuwse kerkhof, de dorpsplattegrond en het (deerlijk verwaarloosde) raadhuis aan de oudste tijden. 17e- en 18e-eeuws zijn nog enkele onderdelen van huizen (metselwerk, kappen, muurankers), al dan niet hergebruikt in nieuwere panden. Vrij goed zichtbaar is de laatste bloeitijd, de 19e eeuw. De meeste oude woningen dateren deze periode. Mooiste voorbeelden zijn een kleine gereformeerde kerk uit 1870 en een dokterswoning uit dezelfde tijd. In situ is het dorp (dus) nog aanwezig. Om dit te herkennen, is wel enige kennis van de plaatselijke geschiedenis nodig. Dan ontvouwt zich een interessante 'fundgrube' en krijgen de bescheiden historische relictten een waardevolle glans.

BESCHERMING

Helaas is die kennis, zowel bij Waddinxveners als bij professionele cultuurhistorici, vaak niet aanwezig. Dit leidt er toe dat tot op heden geen enkele vorm van bescherming aanwezig is: in archeologisch opzicht verwacht men weinig vondsten in het dorp, monumenten zijn niet aangewezen. Een en ander heeft de laatste decennia geleid tot soms regelrechte kaalslag. Gebouwen worden gesloopt en in de dorpssterp vinden ongehinderd diepe vergravingen plaats. Zelf toont de gemeente weinig interesse in het oude erfgoed. Zo staat het oude raadhuis praktisch op instorten. Wel wordt er gewerkt aan een archeologische waardenkaart. Het is niet overdreven te stellen dat het oude dorp (wederom) aan de rand van de afgrond staat. Het Waddinxveense verhaal geldt in meer of mindere mate voor veel dorpskernen in het Groene Hart. Te verwijzen valt onder anderen

naar de verwaarloosde kernen van Nieuwerkerk aan de IJssel en Moerkapelle. Vaak valt in het Groene Hart het verschil op tussen de fraai geres- taureerde dorpskerk en de vervallen bebouwing er om heen. Het gebrekkige respect van de ge- meentebesturen en delen van de lokale bevolking is wel verklaarbaar. Historisch gezien zijn dit echte werkdorpen geweest, vaak met een grote armoede. Wat niet nuttig was, werd afgebroken. Daarnaast kunnen de kernen nauwelijks gelden als 'pareltjes' door veelvuldige sloop, braaklig- gende terreinen, achterstallig onderhoud en het ontbreken van de grote monumenten.

Dat voor veel cultuurhistorici de dorpen onbe- kend zijn, is een andere zaak. Voor veel ar- cheologen zijn ze een blinde vlek. In die kring- gen zijn deze laatmiddeleeuwse ontginningen vaak sowieso niet populair: te jong en boven- dien zijn de nabijliggende steden qua materiële cultuur interessanter. Bovendien vergen deze veenlandschappen een bepaalde historisch- geografische kennis, die archeologen soms on- bekend is. Kenmerkend is dat in deze gebieden de archeologische interesse vooral uit gaat naar de diepe polders, waar lagen uit het mesolithi- cum aan het oppervlak kunnen liggen. De veendijken en dorpskernen, die duizenden ja- ren jonger zijn, ontberen dan ook vaak archeo- logische bescherming.

Wel is er een kleine schare van onderzoekers en publicisten, die zich voor de dramatische waterstaatkundige geschiedenis van gebied in- terresseren. De aandacht gaat hier vooral uit

naar rechtskundige kanten (Cope-ontginnin- gen) en de sociaal-economische geschiedenis. De ruimtelijke geschiedenis van de dorpen blijft daarbij vaak onderbelicht. Voor een dorp als Waddinxveen is karakteristiek dat degelijke wetenschappelijke monografieën grotendeels ontbreken. Het blijft steken bij uitgebreide en detaillistische verhandelingen over de plaatse- lijke kerkgeschiedenis. Een gegeven dat het deelt met andere dorpen in de omgeving. Een voor Waddinxveen complicerende factor is het vrijwel afwezig zijn van prenten en schilderijen van het gebied vóór 1800.

Het cultuurhistorische belang van dergelijke nederzettingen is nochtans groot. Er moet op gewezen worden dat de veeteelt en de turfwin- ning in het Groene Hart een basis is geweest voor de weergalozes opbloei van de Hollandse steden in de 17e eeuw. De wingewesten voor Gouda, Rotterdam en Leiden waren niet de verre koloniën in Azië en Afrika, maar eerder de uitgestrekte moeren van Zuid-Holland. De economische en sociale banden tussen Gouda en Waddinxveen zijn door de eeuwen heen zo nauw geweest, dat een stadsgeschiedenis van Gouda er eigenlijk niet aan ontkomt aandacht aan zijn noordelijk gelegen buur te wijden. Waddinxveen leverde niet alleen goedkope ar- beidskracht, zuivel en turf aan Gouda, ook de klei voor de Goudse pijpen kwam gedeeltelijk uit Waddinxveense bodem.

De dorpskernen en de oude veendijken zijn in grote delen van het Groene Hart nog de enige

§ Het specifieke turf- winningslandschap met zijn lange smal- le sloten en leg- akkers is alleen in het zuiden van het Waddinxveen nog gedeeltelijk te vin- den in het natuur- gebiedje 't Weegje (foto: auteur).

De vroegere handel- en overslagfunctie van de nederzetting Waddinxveen-brug is nog goed te herkennen aan de aanwezige historische bebouwing (foto: auteur).

relicten van het oude landschap. Bovendien is alleen op deze plekken nog sprake van een compleet bodemarchief. Soms is er zelfs nog sprake van pakketten veen: resten van de grote venen, die grote delen van het gebied bedekten. De gestage afbraak van dorpskernen als Waddinxveen draagt dan ook in belangrijke mate bij tot het volledig laten verdwijnen van een belangrijke en boeiende historie.

Waddinxveen – Downfall of a peat village

When it was founded in the 13th century, Waddinxveen was, according to Dutch standards, a typical agricultural village. The wetness of the soil however severely restricted the possibilities for agricultural use. As early as the 14th century vast areas were being used for the production of peat that was sold to neighboring cities for fuel. The peat industry and the peat trade brought the village short-lived periods of prosperity and growth, but also twice brought it to the brink of destruction. Peat digging resulted in large artificial lakes that threatened to flood the village of Waddinxveen. From 1700 onwards the village slowly came to an economic standstill and was reduced to a mere hamlet. With little peat left, few other means of earning a living were available. Nowadays the modest remnants of the old village again face a total collapse, because the municipality and the local inhabitants seem to be unaware of its high historical value.

LITERATUUR

- ABELS, P.H.A.M. E.A. (2002). Duizend jaar Gouda, een stadsgeschiedenis. Hilversum.
- BOER, D.E.H. DE (1978). Graaf en Grafiek, sociale en economische ontwikkelingen in het middeleeuwse Holland tussen 1345 en 1415. Leiden.
- GLASBEEK, A.J. (1991). Ambachtvorming in het Waddinxveense veengebied in de dertiende eeuw (scriptie m.o. geschiedenis).
- GLASBEEK, A.J. (z.j.). Waddinxveen in de late middeleeuwen (1233-1514), een rechtshistorisch en sociaal-economisch onderzoek (doctoraal-scriptie geschiedenis).
- GOUW, J.L. VAN (1987). De landscheidingen tussen Delfland, Rijnland en Schieland. Hilversum.
- IBELINGS, B. (1991). Het begin van het slagturven in Holland. In: Historisch-Geografisch Tijdschrift (1).
- OUDEN, J.A. DEN (1993). Wad in 't veen, grepen uit Waddinxveens verleden. Hulst.
- VERBOOM, W. (1983). 750 jaar Waddinxveen. Zaltbommel.

NOTEN

1. De naam kan afgeleid zijn van het werkwoord 'waden' als in doorwaadbaar of Waddenzee. Een andere verklaring is dat de 'Wadding' slaat op de (zeldzame) persoonsnaam 'Wade', die echter etymologisch ook verwant is aan 'waden'.
2. Enquête van Holland en West-Friesland, getranscribeerde uitgave R. Fruin, 1876.
3. Request voor schout en ambachtsbewaarders van Noord-Waddinxveen aan de staten van Holland en West-Friesland 13 maart 1720.